

וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי
אָמְרָה כִּי-רָאָה יְהוָה

אונקלוס

רְאוּבֵן אָרִי אָמְרָת אָרִי גְלִי וְהִיכְמָא דְאֵתְגַלִּי קָדָם יְיָ
קָדָם יְיָ עוֹלָבְנִי אֵ אָרִי כְעַן עוֹלָבְנִי הִיכְדִין יְהוָה גְלִי
(א) עלבוני.

רש"י

רבותינו פירשו אמר ראו מה בין בני לכן חמי שמכר הזכורה ליעקב וזה לא מכר ליוסף ולא

תורה שבעל פה

וגו' ואילו בני אע"ג דעל כרחיה שקליה ליה יוסף
לכבירותיה מיניה, דכתיב ובהללו יצועי אביו נתנה
בכורתו לבני יוסף ד, אפילו הכי לא אקנא ביה
דכתיב וישמע ראובן ויצילהו מידם. (נכוח ז:)
אקנא רְאוּבֵן, ראו מה בין בני לבן חמי, בן חמי
גולן וחמסן יש בו כל דופי, ואילו בני נזהר מן
הגזל בכל כחו דכתיב וילך ראובן בימי קציר חטים ו.
(מדכס הגזל)
אקנא רְאוּבֵן, כל השבטים לשם גאולת ישראל
נקראו. ראובן על שם ראה ראיתי את עני עמיו.
(תנחומא שמות ג.)
אקנא כִּי רָאָה ה' בְּעֵינַי, בעוני היה ראוי לומר
אלא שכינה הכתוב, וזה אחד משמונה עשר
דבר שהן ראויין לכתב וחכמי ארץ ישראל קורין
אותם תקון סופרים. (מדכס הספן כתי')

ומעשיהם נאים כו' שמותיהם נאים ומעשיהם נאים
אלו השבטים ראובן ראו בן בין הבנים, שמעון
שומע בקול אביו שבשמים. א"ר יוסי ב"ח אין
שמותם של שבטים עכור להם אלא חפות להם.
(ב"ר ע"א.)
אקנא רְאוּבֵן, רבי לוי אומר ראה הקב"ה דברתה
של ראה ונתן לה הרוון בטן וניחומים לנפשה
וילדה איש טוב תואר וחכם ואמרה ראו בן שנתן
לי הקב"ה, שנאמר ותהר ראה ותלד בן ותקרא שמו
ראובן, ועל כן קראה שמו ראובן. (פדכ"א פל"ו)
אקנא רְאוּבֵן, א"ר אלעזר אמרה ראה ראו מה בין
בני לבן חמי, דאילו בן חמי אע"ג דמדעתיה זכניה
לכבירותיה, דכתיב וימכור את בכורתו ליעקב א.
הזו מה כתיב ביה, וישמום עשו את יעקב וכתוב
ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים ג)

(א) בראשית כה, לג. (ב) שם כו, מא. (ג) שם כז, לו. (ד) דה"א ה, א. ה) בראשית לו, כא. (ו) שם לו, יד. (ז) שמות ג, ז.

עבוד להם ועי' ברש"ש מ"ש לפרש ובספורנו פסוק לה. וי"ג "עבור להם" וצ"ע. אקנא לקמן אות קב. ובמדרש הגדול
ראובן, מאי ראובן ראו בן בין הבנים לא ארוך ולא גוף לא חיוור ולא אוכם. ובכתי' ולקוט שו"ת עה"ת ותקרא שמו
ראובן למה קראה אותו ראובן, התשובה כלומר ראו בן בין הבנים, לא גחר, ולא אוכם ולא כיפה ולא ננס אלא בינוני
ופירושו זה הילד הממוצע בכריותו שאינו לא אדום והוא גחר ולא שחור והוא אוכם ולא ארוך והוא כיפה ולא
קצר והוא ננס אלא ממוצע בכריותו. ועי' ברכות לא: בפירש"י ובהגרסאות בד"ס ובהערות בעין יעקב. ולעיל אות נו.
אקנא לעיל אות ק. ולקמן קג. ופי' המהרש"א דרשו דלא מדעת שם השם יתברך בפי' עתידות ראו מה בין בני לבן
חמי. ומה שנתקשו המפרשים בעי' בהראיה שהביא מקרא ויעקבני וגו', בש"ס כתי' מינכען ליתא. ומ"ש על
כרחיה שקליה יוסף בש"ס שם הגירסא שקלו בכירותיה ויהביה ליוסף. ובכ"ג אשתקל בכורותיה מיניה, דיעקב נתנה
לו. עיי"ש בד"ס. אקנא לעיל ק. קב. ולקמן ל, יד. אקנא שמו"ר פ"א. ועי' לעיל פט"ו אות קס. קסח. ובתיב"ע כאן
אקנא וכו"ה בכ"י ולקוט מעין גנים וראה מ"ש לעיל פי"ח בכאור אות רמד. בענין י"ח דברים אלו ונוסח זה שהביאו
בכתבי היד הנ"ל ליתא בשום מקום כן, (וגורם שם הפסוק שמות א. י. ועלה מן הארץ ענינו ועלינו מן הארץ
אלא שכינה הכתוב. ומבואר כן בגמ' סוטה יא. ועלינו מובעי ליה וברש"י שם כאלו כתב ועלינו מן הארץ.) וזוה
ראיה למ"ש שם לפרש הלשון תקון סופרים הוא. ועי' במנחת שי זכריה ב. יב. שסופר ומונה אלה י"ח דברים
וכתב דבכלל י"ח ג' פעמים דכתיב לאהליו, לאהליך, לאהליך, דאי לאו הכי חסר תרתי והנה לפי הגירסא שבכתבי
היד הנ"ל נתגלה לנו החסרון בהמנין י"ח שהכונה לשני פסוקים הנ"ל. אמנם הדבר תמוה מה הוא הכוונה "בעוני"
היה צריך לומר, הלא מובן אחד הוא, ומה הפירוש אלא שכינה הכתוב וראה ש"א א, יא. ונראה לי דיש לתקן
עפ"מ דמבואר במסורה דאחד מיר"ח תקוני סופרים בשמואל ב, טז, יב. אולי יראה ה' בעוני. ובמסורה הכתיב
בעוני והקרי בעוני, ובתרגום דמעת עיני וכן פירש"י ושר. והרד"ק כתב בעוני כמו בעיני שאני בו כמו מעיני
והכתיב הוא בעוני כלומר בעניו. ובין התיקוני סופרים שמביא בתנחומא בשל"ח טז. מובא במג"ש שם אולי יראה
ה' בעינו (וי"ג בעיני עי' בעץ יוסף שם) וכ"ה ביר"ח תיקוני סופרים שגרפס מכת"י בסוף ספר מעשי רוקח על
הרמב"ם אולי יראה ה' בעינו היה כתוב אלא שכינה הכתוב. ולפי"ז נ"ל דיש להגיה בהכ"י הנ"ל כי ראה ה' "בעינו"
היה ראוי לומר אלא שאין זה דרך כבוד כלפי מעלה, וזה דומה ממש להפסוק בשמואל שכתב בעוני והיינו בעני
ובעיני ראוי לומר, ודרשו כן מפני שהוקשה להם לשון בעניי שנראה כאלו ח"ו היה לה עינויים מיעקב. ועפ"ז
מובן גם כן קריאת שם ראובן כאילו נאמר כי ראה בעין, ובצדור המור כ' דגבי ראובן כתב השם בראשונה ואח"כ

וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמַרְהָ כִּי-רָאָה יְהוָה בְּעֵינָי כִּי עָתָה יֵאָהֲבֵנִי
 לִג אִישִׁי: וַתֵּהָר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי-שָׁמַע יְהוָה כִּי-שָׁנוּאַה אֲנֹכִי וַיִּתֶּן-לִי
 לִד גַּם-אֶת-יָוֵה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שְׁמֵעוֹן: וַתֵּהָר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עָתָה הַפַּעַם
 לֵה יִלּוֹה אִישִׁי אֵלָי כִּי-יִלְדֵתִי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל-כֵּן קָרָא שְׁמוֹ לְוִי: וַתֵּהָר
 עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדָה אֶת-יְהוָה עַל-כֵּן קָרָאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה

וילדת בן, וקרת שמה
 ראובן, ארי אמרת, ארי
 גלי קדם ? עלבני.
 ארי קצן ירחמני בעלי:
 לג. ועדיאת עוד וילדה
 בר, נאמרת, ארי שמיע
 קדם ? ארי סנואמא
 אנא, ויהב לי אף ית דין,
 וקרת שמה שמעון:

לד. ועדיאת עוד וילדת בר, נאמרת קרא זמנא ותחבר לי בעלי, ארי לילדת ליה תלתא בניו, על כן
 קרא שמה לוי: לה. ועדיאת עוד וילדת בר, נאמרת קרא זמנא אודי קדם ? על כן, קרת שמה יהודה.

(לב) [ותקרא שמו ראובן, רבותינו פירשו⁶³: אמרה: ראו מה בין רש"י
 בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב, וזה לא מכרה ליוסף ולא
 ערער עליו, ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן
 הבור⁶⁰].

(לד) הפעם ילוה אישי, לפי⁶⁴ שהאמהות נביאות היו ויודעות
 שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא, אמרה: מעתה אין לו
 פתחון פה עלי, שהרי נטלתי כל חלקי בבנים. על כן, כל⁶⁵ מי
 שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין⁶⁶, חוץ מלוי שהארון היה
 מכלה בהם. קרא שמו לוי, בכלול⁶⁷ כתיב: ותקרא, וזה כתב בו:
 קרא, ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה⁶⁸ ששלח הקב"ה
 גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה,
 ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי.

(לה) הפעם אודה, שנטלתי יותר מחלקי, מעתה יש לי להודות⁶⁴.
 63 ברכות ז ב. 64 תנחומא ויצא ט. 65 ב"ר עא ד. 66 וטעם הדבר
 משום דכתיב: "כן ירבה וכן יפרוץ" (שמות א יב) ופי' רש"י לשם רוח הקודש אומרת
 כן נגד המצויים שאמרו פן ירבה, ומדנקט גבי פריה זה הלשון שייך למידוש "על כן"
 (מהר"ק). 67 י"ג: תמהתי שבכולן. 68 ליתא לפנינו, ועיין תורה שלמה קי
 [וראה: ש. ליברמן, מכוא לדברים רבה עמ' 20].

(לב) יֵאָהֲבֵנִי, בפתחות הבי"ת³⁹, כמו פן תִּדְבְּקֵנִי הרעה (יט יט). ראב"ע
 (לד) ילוה אישי, כמו ונלוו עליך (במד' יח ד)⁴⁰.
 (לה) הפעם אודה את ה', כטעם הפעם הזאת, אחר שיש לי
 39 בפתח במקום בצירי. 40 יתחבר.

אוהב אותה, אלא לפי שהיה אוהב את רחל יותר קרא ללאה רד"ק
 שנואה, כלומר כנגד אהבתה של רחל היתה שנואה וכן האחת
 אהובה והאחת שנואה (דברים כא טו), ולפי שהיתה עלובה
 בעיניה שלא היתה אהובה כאחותה ראה ה' בעניה. נויפתח את
 רחמה, ובאמרו ויפתח מלמד⁴⁵ שהיתה עקרה וה' פתח את
 רחמה⁴⁶. ורחל עקרה, נשארה עקרה כמו שהיתה. וכבר כתבנו
 הטעם למעלה⁴⁷ למה היו האמהות עקרות.
 (לב) ותהר... יאהבני, כאחותי ופתח הבי"ת במקום צרי.
 (לג) ותהר עוד... כי שמע ה', שמע לתפלתי ותחנתי.

(לד) ותהר... ילוה אישי אלי, יהיה נלוה אל אהבתי יותר מאהבת
 אחותי כי ילדתי שלשה בנים, וכונת הצדיקים לאשה לבנים היא.
 על כן קרא שמו, יעקב קרא כמאמר לאה כי שמח בהולדו,
 ואפשר גם כן שראה בנבואה כי בניו יהיו עבדי ה' ומורי התורה
 ויהיו נלוים אל ה' וה' יהיה נחלתם. ומאמר אשתו וממה שראה
 בנבואה קרא שמו לוי. ומה שמחזק זה הענין, שלא קרא יעקב שם
 לאחד מבניו אלא לזה, ובנימן היה טעם אחר כמו שנכתוב עוד⁴⁸.
 (לה) ותהר... אודה את ה', אין לי אלא להודות לה' ולשבחו שנתן
 45 ראה ב"ר עא א, פסיקתא דר"כ פ"כ. [46] הוספתי ע"פ שאר כ"י והגד.
 47 לעיל כה כ. 48 להלן לה יח.

רס"ג (לה) ותעמוד, פסקה.

רשב"ם (לב) יאהבני, כמו יאהבני. וכן הבדל יבדילני (ישעיה נג ג) כמו
 יבדילני.
 (לד) על כן קרא שמו לוי, יש לומר⁸ שיעקב קרא לו שם.
 8 ראה רד"ק.

רמב"ן חמל עליה שלא יעובנה. ויש אומרים⁸³ כי שתיים נשים שהאחת
 אהובה מאד תקרא השניה שנואה כנגדה, כמו שאמר ויאהב גם
 את רחל מלאה, לא ששנאה, והיתה בושה בדבר וראה אלהים את
 עניה.
 83 ראה רד"ק.

חזקוני (לד) ילוה אישי אלי, עד עכשיו הייתי מנהלת שני בני בשתי ידי,
 ועכשיו שנוולד לו בן שלישי יצטרך אישי לסייע לי לנהלם. על כן
 קרא שמו לוי, יעקב קרא שמו שסברת שמו תלויה ביעקב,
 כדכתיב: עתה ילוה אישי אלי, ואע"פ שסברת שם זבולון תלויה
 ביעקב כדכתיב: יזבלני אישי (להלן ל כ), והיא קראתו זבולון,⁶⁰
 י"ל לפי שלא הודה יעקב לדבריה להיות עיקר דירתו עמה אלא
 עם רחל, לכך קראתו לאה.
 (לה) ותעמוד מלדת, כתב בה לשון עמידה, כי לאחר מכן שבה
 אל לידתה, ולא שבה עד לאחר לידת אשר⁶¹.
 60 כדכתיב: ותקרא את שמו זבולון (להלן ל כ). 61 מולפה (שם יז).

ספורנו (לא) כי שנואה לאה, שהכיר בה אחר כך סימני עקרה, כאמרו
 ויפתח את רחמה³², וחשב שבשביל זה הסכימה להטעותו. ורחל
 עקרה, היתה עקרה בטבעה³³ ונשארה כך עד שהאל יתעלה פתח
 את רחמה.

(לב) בעניי, שהיה בעלי חושדני שהסכמתי להטעותו, ותמורת
 החשד נתן האל יתברך לי זרע, כענין בסוטה³⁴.
 (לג) כי שנואה אנכי, ותמורת השנאה המסוכבת מן החשד נתן
 לי גם את זה.

(לד) הפעם ילוה, שכבר אני מוחזקת להיות רבת בנים, כאמרם
 ד"ל³⁵ "בתלתא זמני הוויא חזקה".
 (לה) על כן קראה שמו יהודה, שיש בזה השם אותיות השם
 הנכבד, ועם זה לשון ההודאה, ונראה שהיו כל אלה שמות של
 קדמונים, כמו שמצינו קודם לזה "יהודית בת בארי" (כו לד), וכן
 "שמואל בן עמיהוד" (במד' לד כ) קודם לשמואל הנביא, והיו
 בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים על לשון המאורע.

32 רד"ק ור"א. 33 ממש. כי "לא היה לה עיקר מיטריין" (תנח"כ טו).
 34 במד' ה כח. 35 ר' יבמות סד ב.

כַּד וַיְהִי בְנֵי-יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר: בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלוֹדִי כַד וַיְהוּדָה וַיִּשְׁשֹׁכֶר וַיְזַבְּלוֹן: בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבְנֵימָן: וּבְנֵי בְלָהָה שְׁפָתַת רָחֵל

וַיְהוּ בְנֵי יַעֲקֹב תְּרֵי עָשָׂר: כַּד. בְּנֵי לֵאָה. בּוֹכְרִיָה דִּיעֲקֹב רְאוּבֵן. וְשִׁמְעוֹן וְלוֹדִי וַיְהוּדָה, וַיִּשְׁשֹׁכֶר וַיְזַבְּלוֹן: כַּד. בְּנֵי רָחֵל, יוֹסֵף וּבְנֵימָן: כַּד. וּבְנֵי בְלָהָה אֲמֵתָא דְרָחֵל,

הכתוב כאלו שכבה. ולמה בלבד וחלל יצועיו, שכשמתה רחל רש"י נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה, בא ראובן ותבע עלבון אמו, אמר: אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי, לכך בלבד. ויהיו בני יעקב שנים עשר, מתחיל לענין ראשון: משנולד בנימין נשלמה המטה¹², ומעתה ראויים להמנות, ומנאן. ורבותינו¹³ דרשו ללמדנו בא שכלן שוין, וכלן צדיקים, שלא חטא ראובן.

(כג) בכור יעקב, אפילו בשעת הקלקלה קראו בכור¹⁴. בכור יעקב, בכור לנחלה¹⁵, בכור לעבודה¹⁶, בכור למנין¹⁷, ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים¹⁸.

12 כתרומם וינתן. 13 שבת שם. 14 ב"ר פב יא. 15 פי' בנכסי יעקב ולא בחלוקת ארץ ישראל (נחלת יעקב). 16 פי' לקרבות עד מעמד הר סיני היתה העבודה בכורים (שם). 17 פי' שיהא נמנה ראשון (שם). 18 ב"ב קכג א.

עוד כל ימיו מאשה ומדרכי העולם והתעסק בעבודת האל, זהו רד"ק שאמר: והיה ה' לילאליהם (לעיל כח כא), ובדרש⁴², לא שכב עמה אלא בלבד יצועה, אמר, אם אחות אמי צרה לה תהא שפחתה צרה לה, עמד ובלבל יצועה.

(כג) בני לאה, כיון שנולד בנימין מנאם. בכור יעקב ראובן, אף על פי שחטא ונטלה ממנו הבכורה בחטאו, קראו בכור. אמר⁴³ ר' סימן קשה לפני הקב"ה לעקור שלשלת יוחסין, ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובלבלו וגו' (דה"א א א) אמור מעתה בכורת ממון נטלה ממנו ולא נטלה ממנו בכורת יוחסין, ר' יצחק⁴⁴ אמר: אפילו בשעת קלקלה אין מיחסין אלא לראובן.

42 שבת נה ב. 43 ב"ר פב יא. 44 ראה חלופי נוסחאות במהדור' תי-אלבק עמ' 990.

(כג) בכור יעקב ראובן, שלא נפל מן הבכורה בדיני שמים מפני ספורנו התשובה המגעת עד כסא הכבוד⁸⁷, ולא נפל ממנה אפילו בעולם הזה עד שהפילו יעקב אביו בדיני אדם⁸⁸, כענין כל מי שנתחייב נדוי שאינו מנודה עד שינדהו חכם בדור, כאמרם ז"ל⁸⁹ שמגלן דמשמתנין, דכתיב: "אורו מרוז", דהכי סברא דגברא רבא

87 יומא פו ב. 88 לענין פי שנים בנחלה. 89 מ"ק טז א.

רמב"ן ארץ ישראל, נמצא ארם מזרחית דרומית לארץ ישראל וארץ ישראל לצפונה, אבל אם נולד בתחום בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב בית לחם יהודה (שופטים יט ב), וכתיב ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה (מיכה ה א), הנה הוא בדרומה של ארץ ישראל, והנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת נולד. ואם המקום בהר אפרים, הרי הוא בצפונה של ארץ ישראל כדכתיב יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון (יהושע יח ה), ואם בחלקו של בנימין גם כן אינה בדרום דכתיב ויהי להם גבול לפאת צפונה (יהושע שם יב). ומכל מקום אין טעם לקרותו בן דרום. והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי, מלחם אוניס (הושע ט ד), לא אכלתי באוני (דברים כו יד), ואביו עשה מן אוני כחי, מלשון ראשית אוני (להלן מט ג), ולאין אוניס (ישעיה מ ט), ולכן קרא אותו בנימין בן הכח או בן החוזק, כי הימין בו⁵² הגבורה וההצלחה, כענין שכתוב לב חכם לימינו (קהלת י ב), ימינך תמצא (לכל) שונאיך (תהלים כ ט), ימין ה' רוממה (שם קיח טז), רצה להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראו אותם אמותם יקראו, והנה תרגם אותו לטובה ולגבורה. וראיתי בכראשית רבה⁵³ בן אוני בן צערי, ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש, ולא ידעתי מהו, כי הכל לשון הקדש, וכן שם כל בניו לשון קדש הוא, אבל רמזו למה שאמרת, שתרגם הלשון לטובה.

(כב-כג) וישמע ישראל, ספר הכתוב ענותנותו⁵⁴ כי שמע בחלל בנו יצועיו, ולא צוה שיוציאוהו מביתו מכלל בניו ולא ינחל עמהם, אבל ימנה עמהם ויהיו שנים עשר והוא ימנה ראשון ולכן עשה משתי הפרשיות פסוק אחד, כי אף על פי שהוא תחלת ענין שבא למנות השבטים משנולדו כולם רמז כי ראובן לא נדחה במעשהו. ועל דרך הפשט יתכן שכלבל ראובן יצועי בלהה מפחדו שלא תלד ליעקב עוד, כי הוא הבכור, וחשב לקחת שני חלקים ויפסיד יותר מכל האחים, ולא פחד מאמו כי זקנה היתה, ואולי מתה זלפה, או חשש לכבוד אמו בעבור היותה שפחתה. ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה, וזהו טעם ויהיו בני יעקב שנים עשר, כי לא הוליד אחרי כן.

52 בכ"ל: הוא. 53 פב י. 54 ע"פ כ"י וטור, בס"ש: עונתו.

נסתלק ונפסק. ומקרא ד"וישמע" נכתב שלא תתמה לכשתגיע חזקוני לכי עלית משכבי אביך (שם), לומר: מי הגיד לו ליעקב, לפיכך קדם כאן ולמדך ששמע. ד"א לכן נקבעה פרשה זו בין מעשה ראובן ובין מעשה בני יעקב ללמדך על פסוק של ויהיו בני יעקב שנים עשר, שאינו נמשך אוישיכב את בלהה, לומר ראובן הוליד קצת מהם, אלא קאי הוא אלידת רחל, ובאותה שעה: ויהיו בני יעקב שנים עשר, כלומר הוא ולא אחר הוליד את כולם, חזר ושנה מספר בני יעקב ללמדך שבא הוא ושנים עשר בניו אל אביו.

מזערער עליה, אבל משבא יעקב הלך לו עשו ופטר לו ליעקב את הכל. (כב) וישכב את בלהה, בלבד ועקר את מטתה ממקומה כשתבע עלבון אמו, כמו שפרש"י, ובלע"ז איריקוק"א, שיש דברים כתובים בענין אחד ומתפרשים לשני פנים זה למפרע מזה, כמו שפירשתי למעלה גבי: ותקע כף ירך יעקב (לעיל לב כו). וישמע ישראל. שראובן בילבל מטתו. ויהיו בני יעקב. משם והלאה שנים עשר ולא יותר, שלא הוסיף עוד יעקב להזקק עם נשיו, וזהו שאמר יעקב: אז חללת יצועי עלה (להלן מט ד), כלומר משכבי

ב באחרית הימים: הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם:
ד ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז: פחז כמים אל-

בסוף יומיא: ב. אתפנשו
ושמעו בני יעקב, וקבילו
אלפן מן ישראל אביו:
ג. ראובן בכרי את, חילי
גריש תוקפי, לך הנה חזי למסב תלתא חולקין בכירותא ומהותא ומלכותא: ד. על דאזלת לקביל אפך הא כמיא ברם לא

רס"ג מט (ג) וראשית אוני, ראשית השיגי, יתר שאת, לך היתרון כבוד³ ובעוז.

(ד) פחז כמים, ועתה כגמיעת מים לא יהיה לך יתרון⁴ מפני שעלית אל מקום משכב אביך אז, וממה שנתחללת יצועי מרומם⁵.

3 מפרש 'שאת' כבוד, כמו אם יעלה לשמים שיאו באיוב כ.ו. 4 כתב ר"א ב: והגאון אמר אפילו דבר ריק כמים לא יהיה לך יתרון, ופחו מגורת רקים ופוחזים. וכתב ר"א בן הרמב"ם: ולרבינו סעדיה בפירושו דבר שענינו אל תותר על אחיך ואפילו בפחו מים כלומר גמיעת מים שהיא הפחות שבשיעורים. 5 כתב ר"א בן הרמב"ם: ורבינו סעדיה אמר שענינו אתה חללת לפי דעתך אבל רק אתה נתחללת, אבל יצועי הרי הוא מרומם ונעלה מלהתחלל. ע"כ. ופי' רבינו הוא לפי הדרש שלא חטא ראובן אלא בכלל יצועי אביו.

רשב"ם (ג) כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז, דיבור אחד הוא. דרך המקראות לכפול את דבריהם. כחי, חילי, ממוני, וגם אוני ממוני הוא כדכת' מצאתי און לי (הושע יב ט), וידיו תשבנה אוננו (איוב כ י). כלומר בכורי אתה ומתוך כך חילי וראשית ממוני יתר על אחיך היה לך לשאת ויתר עז היה לך למלוך על אחיך.

(ד) אבל פחזוה ובהלה היה לך, כמים, הנשפכין, לכן אל תותר, לא

רמב"ן (ג) ראובן בכורי אתה, שיעור הפסוק הזה ראובן אתה בכורי וכחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז. וענינו אתה בכור כחי וראשית אוני בהיותי ביתרון שאת ומעלה, כלשון הלא שאתו תבעת אתכם (איוב יג יא)⁴⁶, משאתו יגורו אלים (שם מא ז), רוממות וגדולה, ובהיותי יתרון עז למלחמה, כמו ויתן עז למלכו (ש"א ב י), ועוזו מלחמה (ישעיה מב כה)⁴⁷.

(ד) פחז כמים אל תותר, פחז שם דבר מן אנשים רקים ופוחזים

46 פי' הלא שאתו, שהוא רם ונשא היה ראוי שתבעת אתכם (לשון רבינו בפירושו שם). 47 כלומר וכל זה לך בשביל הבכורה, אלא שניתנה ליוסף בשביל הפחו וכו' (טור).

חזקוני ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים (עמוס ב ט). ד"א על הקב"ה הוא אומר בחרבי ובקשתי, דוגמת: בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך (דברים לג כט). כאן פרש"י: כשהרגו שמעון ולוי את אנשי העיר נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וכו', אבל לא נזדווגו, שהרי כתיב: ולא רדפו אחרי בני יעקב (לעיל לה ה)³¹.

מט (א) אשר יקרא אתכם, העתידות לבוא עליכם, אבל אינן ברכות, שהרי לא מצינו שברך את ראובן ושמעון ולוי, ומה שכתוב: וזאת אשר דבר להם אביהם (פסוק כה)³², ה"ק וזאת אשר אמרנו הוא אשר דבר להם ואח"כ בירך אותם, ולא פי' במה ברכם. באחרית הימים, ימים לא נאמר אלא "הימים". הם מבוארים כבר³³, שקבע הקב"ה לאברהם זקני זמן ד' מאות שנה בכרית בין הבתרים.

(ג) וראשית אוני, ואע"פ שאין אשה מתעברת מביאה ראשונה, 31 ודברי"א מיישב שלא אמר (רש"י) שנלחמו עמהם אבל אמר שנתקבצו להזדווג להם ואור יעקב כלי מלחמה ועמד כנגדן כלומר שפחדו ממנו, והיינו חתת אלקים הכתוב שם, שכשעמד יעקב כנגדן פחדו ויראו מפניו ולא נלחמו עמו. ועוד י"ל שזה שאמר רש"י שנתקבצו סביבותיהם היה כשהיו בשכם, אבל אחר שנטעו משם היה חתת אלקים. 32 ומשמע שכן בירך להם, הכי קאמר וכו'. 33 כפירוש רבותינו בעה"ת: "את אשר יקרא אתכם, פי' בסוף ארבע מאות ושלשים שנה של גלות מצרים, דאי לא הוה

(ג) וראשית אוני, היא טיפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו⁴². רש"י אוני, כוחי, כמו: מצאתי און לי (הושע יב ט), מרוב אונים (ישעיה מ כו), ולאין אונים (שם כט). יתר שאת, ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה⁴², לשון נשיאות כפים. ויתר עז במלכות⁴², כמו: ויתן עז למלכו (ש"א ב י). ומי גרם לך להפסיד כל אלה — (ד) פחז כמים, הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך, כמים 42 כ"ר צח, ד.

האומרים שהם ברכות בעבור שמצאו בסוף ויברך אותם (כח), ראב"ע ואיה ברכות ראובן שמעון ולוי. ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם ואחר כן ברך אותם³⁴, ולא הזכיר הכתוב הברכות.

(ג) ראובן בכורי אתה כחי, כך נראה בתחלה כחי, והבכור יקרא ראשית און. וכמוהו ראשית אונים (תה' עח נא). יתר שאת, ראוי היית ליתרון על הכל, שתהיה נשא³⁵. ויתר עז, כפול בטעם כדרך כל הנבואות³⁶. ופי' עז, תקיף.

(ד) פחז, בעבור שפחזת כמים. אל תותר, לא יהיה לך יתרון. והיה

34 פסוק כח: וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. כאן שני דברים: א) זאת הנבואה שדבר אליהם — נבואה לכל שבט בנחלתו. ב) הברכות שברך אותם אחר כך. ואין התורה מוסרת אותן. 35 מרומם. כלומר שם הפרעל כתיאור המצב. 36 החתרות על הענינים בשנינו מלים. כך יתר עז הוא כפל של יתר שאת.

מקרה כמו: מדוע קראני אלה (ירמיה יג כב), שתים המה רד"ק קוראותיך (ישעיה נא יט) והדומים להם³¹. ופירוש את אשר, מאשר כי את הוא במקום מן ברוב המקומות, כי הוא לא הגיד להם אלא קצת מאשר יקרא אותם באחרית הימים, יש בקרוב ויש ברחוק כמו מלת מחר, וזה ענינו כשיכנסו לארץ לרשתה, ואמר להם ברוח נבואה קצת מאשר יקרא אותם, יש בחלוקתם ויש בהצלחתם במלחמה עם אויביהם. ועד יהודה זכר דרך לידתם.

(ב) הקבצו ושמעו, זה היה תחלת דברו ברוח הקודש כמו בשירת משה: האזינו השמים (דברים לב א), ובשירת דבורה: שמעו מלכים (שופטים ה ג).

(ג-ד) ראובן בכרי אתה, ושנה ושלש ואמר: כחי וראשית אוני, כי 31 ראה ספר השרשים (קרא).

זה "שניהם חנית וחצים, ולשונם חרב חדה" (שם נו ה), וכענין ספורנו "וידרכו את לשונם קשתם שקר" (ירמ' ט ב).

מט (א) באחרית הימים, לקץ הימין בכוא גואל שיהיה אחרית ימי האומות אויבי ה' ומלכותם, שתתמלא סאתם עד סוף מלוואה, כאמרו "כי אעשה כלה בכל הגוים... ואותך לא אעשה כלה" (ירמ' מו כח). וכזה דיבר בלעם באמרו "באחרית הימים" (במד' כד יד), כמו שהעיד באמרו "וקרקר כל בני שת"ש⁵⁰ (שם פס' ז), וכן הנביאים באומרים "והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון⁵¹ בראש ההרים" (מיכה ד א)⁵², וזה הגיד יעקב בזה באמרו "כי יבא שילה ולו יקהת עמים אוסרי לגפן עירה" וכו' (פס' י-יא).

50 כל האומות, שזה לא יהיה עד קץ הימין. 51 כבי"ק הובא הפסוק בישיעה ב, ב: והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים. 52 ונהרו אליו כל הגוים, שגם זה לא יתקיים עד ימות המשיח.

תוֹתֵר בְּיַעֲקֹב מִשְׁכַּב אֲבִיָּה אֶז חֲלַלְתָּ יַצְוֵי עֲלֵה:

אֲהַיְתָא, חוֹלֵק יִתִּיר לֹא
תִּסָּב, אָרִי סְלִיקְתָּא בֵּית

מִשְׁכַּבֵּי אֲבוּהָ, בְּכִינְן אֲחִילְתָּא לְשִׁינֵי בְּרִי סְלִיקְתָּא:

הללו הממהרים למרוצתם, לכך אל תותר, אל תרבה ליטול כל רש"י
היתרות הללו שהיו ראויות לך. ומהו הפחז אשר פחזת, כי עלית
משכבי אביך אז חללת אותו שעלה על יצועי, שם שכינה שדרכה
להיות עולה על יצועי. פחז, שם דבר הוא, לפיכך טעמו למעלה
וכלו נקוד פתח, ואלו היה לשון עבר היה נקוד חצוי קמץ וחצוי
פתח וטעמו למטה. יצועי, לשון משכב, על שם שמציעים אותו
על ידי לבדין וסדינין, והרבה דומים לו: אם אעלה על ערש יצועי
(תהלים קלב ג), אם זכרתיך על יצועי (שם סג ז).

ראוי להיות אל תותר בשורק הוי"ו³⁷. ואחרים אמרו רק אתה ראב"ע
פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כלום³⁸. רק על דעתי שלא
תמצא מלת אל רק במקום צווי, ואעפ"י שנמצא ודרך נתיבה אל-
מות (משלי יב כח)³⁹, ואיננו צווי. ופירושו⁴⁰, אל תבקש יתרון
אפילו פחז כמים, ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף
(איוב מ לב)⁴¹. והגאון אמר אפילו דבר רק כמים⁴² לא יהיה לך
יתרון. ופחז מגזרת אנשים רקים ופוחזים (שופ"ט ד)⁴³, ואין
פוחזים הפוך⁴⁴. אז חללת. מיום שחללת נסתלק יצועי, כאלו

37 בנין הפעל, ומוכנו: לא ינתן לך היתר. 38 הפעיל ככתוב. ובא עתיד במקום
עבר. 39 איננו צווי, ובכל זאת בא צירוף עם המלה אל. 40 כאן מתחיל פירוש
חדש המפרש: פחז - דבר ריק. אל תותר - אל תבקש יתרון הפעיל מקוצר. פירוש זה
משתלב בפירושו של רס"ג המובא בהמשך, ומסתבר כפירוש לפירוש. אפשר שמקומו
אחר פירושו של רס"ג ושבתעות הועתק מקודם. או שהוא חסר פתיחה. 41 פתח
במקום צירה. 42 לא מהירות אלא ריקנות. 43 פוחזים כנודף לריקים. ופירושו
לא מהירים העושים בלא ישוב הדעת. אלא רקים מתוכן. 44 לפי זה אין לפרש פחז
- חפז. בהיפוך מקום האותיות. כמו שנאמר בתחילת הפסוק.

הוא ראוי לשלש מעלות כמו שתרגם אונקלוס: בכירותא, כהונתא רד"ק
ומלכותא, וזהו שאמר: יתר שאת, והוא כולל הבכורה והכהונה
שהם מעלה ונשיאות³², ואמר ויתר עז על המלוכה, כי המלך צריך
עוז ותוקף כמו שאמר ויתן עוז למלכו (ש"א ב י), אמר לו: היית
ראוי שיהיה לך יתר שאת ותהיה יתר עז לולי שחטאת חטא גדול.
זהו שאמר: פחז כמים, קלות ומהירות היה לך כמו המים הנגרים³³
כן מהרת לעשות תאותך וגבר יצרך עליך ולא עמדת לפניו ולא
32 ראה ספר השרשים (נשא). 33 וכן בפר השרשים (פחז).

(ב) ושמעו אל ישראל אביכם, קבלו את הדרך שהורה לכם כל ספורנו
ימיו, אשר בה תהיו בני "ישראל" והוא אביכם, כי תשתררו עם
אלהים ואנשים, ולא יאבד מכם הטוב העתיד לבא.
(ג) יתר שאת ויתר עז, פחז כמים אל תותר, אתה, פחז כמים, אל
תותר על אחיך בענין "יתר שאת", שהיא מעלת שאת וקבלת חלק
יתר ככהונה ובכורה⁵³, אף על פי שאתה ראשית אוני והיה ראוי
לך משפט הבכורה כאמרו "כי הוא ראשית אונו" וכו' (דבר' כא
ז'), ויתר עז, גם כן לא תותר במעלת העז, שהוא המלך, שהוא
יתר עז ותקיף מכל אחר זולתו במלכותו, כאמרם ז"ל⁵⁴ "אין עוז
אלא מלכות", וזה גם כן יאות לבכור, כאמרו "ואת המלכות נתן
ליהורם, כי הוא הבכור" (דהיי"ב כא ג).
(ד) אז חללת יצועי עלה, אז חללת כבוד אביך, או כבוד שכינה,
שכבר עלה על יצועי, וכנגד זה יחולל כבודך, ולא יהיה במדרגתו
הראשונה.

53 "הבכורה הכהונה והמלכות" (ב"ר צו ג: צד ד: צט ו'). 54 ב"ר צט ו, תנח"י ויחי יג.

רשב"ם הבכורה ולא המלכות, כי עלית משכבי אביך. וכן כתוב בדברי
הימים ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא
להתייחס לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה
ליוסף (דה"א א ב). יצועי עלה, כלומר יצועי הייתה עולה. הרבה
לשון פעל מתפרשים לשון פועל כמו נתתי כסף השדה (לעיל כג
ג), נותן אני.

רמב"ן (שופטים ט ד), נמהרים קלי הדעת, ורבותינו משתמשים בו תדיר,
נסתכלתי⁴⁸ בכבואה שלי ופחז יצרי עלי, כלומר קפץ יצרי עלי,
ואמרו עוד⁴⁹ אפיחזיהו הוא דקא מגלי, כלומר קלות דעתם,
עמא⁵⁰ פחזא דאקדמיה פומיה לאודניה עדין בפחזותיכו
קימיתו, נמהרים קלי דעת. ויתכן שהוא הפוך מן חפזון⁵¹, יאמר
שטף הבא כמים אל תותר בו⁵², כי עלית משכבי אביך בפחזותיך
וקלות דעתך אז חללת אותם⁵³ כאשר יצועי עלה הפחז שלך
שהוא כמים העולים ושופים, וזה כלשון הכתוב במים, הנה ה'
מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים ועלה על כל אפיקיו
והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה ושטף ועבר (ישעיה ח ז-ח).
ורבותינו אמרו⁵⁴ אז חללת יצועי עלה, שכינה, שדרכה לעלות על
יצועי, והכתוב אומר ובחללו יצועי אביו (דה"א א א)⁵⁵, שהיצוע
הוא המחולל, ואולי⁵⁶ יכנה אותו שם, ואם בדרך כנוי יתכן
שיהיה העולה מסב על עצמו, כלשון אם אעלה על ערש יצועי
(תהלים קלב ג). ויאמר אז חללת אותי, רק דבר בנסתר דרך כבוד,
וכן ובחללו יצועי אביו, כנוי, בחללו העולה על יצועי אביו. ומן
הכתוב הזה כפי פשוטו נראה כמו שפירשתי בסדר וישלח⁵⁷, כי
ראובן נתכוון לפסול את בלהה מאביו כדי שלא תלד לו עוד בנים
וימעיטו בכורתו, על כן אמר לו שהוא פחזות וקלות דעת
שיחשוב להרויח ולא יבא לו ממנו יתרון רק הפסד.

48 נדרים ט, ב. 49 סנהדרין נו, א. כגמרא: אורחיהו. ועי' בערוך השלם ע' פחז.
שצ"ל: אפחזיהו. 50 שבת פח, א: עמא פוזא דקדמיתו פומיכו לאודניכו אכתי
בפחזותיכו קימיתו. 51 כמו כבש כשב, שמלה שלמה, ודומיהם. 52 ראה
רד"ק. 53 את משכבי אביך. 54 ראה רש"י. 55 זה מורה שהיצוע
הוא המחולל. ולא השכינה שהיתה עולה על יצועי. וזה לכאורה שלא כפירוש רבותינו
56 יפרש כן לדעת רבותינו שכנה שם להסתיר חילול בכבוד. 57 לעיל לה כב.

חז' יני מיהו ע"י מעיכה מתעברת³⁴. כחי וראשית אוני יתר שאת, ראוי
היית לשאת חלק אחד יתר בכחי וראשית אוני כדין בכור. אוני,
לשון ממון, כגון: מצאתי און לי (הושע יב ט), וידי תשבנה אונו
(איוב כ י). שאת, כמו: לשאת.

(ד) כי עלית, כאשר עלית משכבי אביך. אז חללת יצועי עלה,
מאותו יום שחללת משכבי נסתלק יצועי, שמאותו יום ואילך לא
שכב יעקב עם בלהה. עלה, נסתלק, כמו: אל תעלני בחצי ימי
(תהלים קב כה). ד"א חללת אותו שעלה על יצועי, דהיינו אתה
בעצמך, שבאותה שעה ירדת מקדושתך ונעשית חול ואבדה ממך
הבכורה והמלכות³⁵ וכן הוא אומר: ובחללו יצועי אביו נתנה
בכורתו ליוסף (דה"א א א)³⁶. יצועי עלה, י"מ שהיה אומר זה
לשבתים, כלומר אל תתמהו אם אני מדבר אליו קשות, שהרי הוא
העוה מאד, כי עלה על יצועי.

ליה למכתב באחרית ימים בסוף ימי עולם וכו'. 34 יבמות לה, ב. 35 ולפי
שאמר לשון גנאי כסה דבריו מעט ולא אמר בהדיא חללת עצמך אלא אותו שעלה על
יצועי, והיינו הן, אלא שדבר בלשון כבוד (בכור שור). 36 וצ"ל: לבני יוסף.

א. ומליל יי, עם משה ס
 ועם אהרן למימר:
 ב. גבר על טקסיה באתון
 לבית אבדההון, ישרון
 בני ישראל, מקביל, סחור
 סחור למשפן זמנא
 ישרון: ג. ודשרן קדומא מדגמא, טיקס, משרית יהודה לחילהון, נרפא לבני יהודה, נחשון פר עמינדב:

ב וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: איש על-דגלו באתת לבית
 ואתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל-מועד יחנו: והחנים קדמה
 מזרחה דגל מחנה יהודה לצבאתם ונשיא לבני יהודה נחשון בן-עמינדב:

רס"ג ב (ב) באתת, סימנים. מנגד סביב, מנגד וסביב.

רשב"ם ב (ב) באתת, סימן היה בנס של כל דגל, כגון בשל יהודה
 אריה, בשל יוסף שור². מנגד, מרחוק.
 2 ראה ראב"ע ורמב"ן.

רמב"ן ב (ב) איש על דגלו באתת, "כל דגל יהיה לו מפה צבועה
 תלויה בו, צבע של זה לא כצבעו של זה, צבע כל אחד כעין
 אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך כל אחד מכיר את דגלו", לשון
 רש"י. וכתב ר"א⁵⁴: "סימנים היו בכל דגל, וקדמונינו אמרו
 שהיה בדגל ראובן צורת אדם ומצוירים עליו דודאים. ובדגל
 יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב, ובדגל אפרים צורת
 שור מטעם בכור שורו (דברים לג יז), ובדגל דן צורת נשר
 עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא". והיה אהל מועד
 בתוך האמצע ומחנה הלויים סביביו בתוך המחנות, כענין
 שהוזכר בספר יצירה⁵⁵, והיכל קודש מכוון באמצע.

(ג) והנה הפאות⁵⁶ תחילתן מן המזרח כמהלך השמש, ואחריו
 הדרום ואחריו המערב ואחריו הצפון, ושמו דגל יהודה במזרח,
 כי הוא נוסע בראשונה שהוא הנגיד⁵⁷, כמו שצוה ה' יהודה יעלה
 בתחלה⁵⁸, וראובן בדרום לכבוד הבכורה, והנה שני הדגלים
 הסמוכים היו ללאה עם בכור שפחתה⁵⁹ הנולד על ברכיה,
 ודגל אחד לבני רחל⁶⁰ במערב, ודגל בני השפחות⁶¹ בצפון
 אחרונים. ועוד ראיתי במדרש⁶², וכשם שברא הקב"ה ארבע
 רוחות בעולם כך סיבב לכסאו ארבע חיות, ולמעלה מכולן
 כסא הכבוד, וכנגדן סדר הקב"ה הדגלים למשה, אמר לו: מזרח
 שממנו יוצא אור לעולם יהא כנגדו יהודה שהוא בעל מלוכה,
 ועליו שבט יששכר שהוא בעל תורה, ועליו מטה זבולן שהוא
 בעל עשירות, כמה דכתיב וזבולן לחוף ימים ישכן (בראשית
 מט יג), כמו שנאמר כי שפע ימים ינקו (דברים לג יט), יסעו
 בראשונה כמו שנאמר ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם (מיכה
 ב יג). דרום טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין ממנו לעולם,
 יהא כנגדו ראובן שהוא בעל תשובה, והתשובה מדה טובה,
 ורחמיו של הקב"ה באין לעולם בשעה שעושיין תשובה, ועליו
 גד שהוא בעל גבורה⁶³, ראובן בתשובה וגד בגבורה ושמעון
 באמצע לכפר עליו, ושניים יסעו⁶⁴, שהתשובה היא שניה
 לתורה. מערב אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום. וכנגדן
 אפרים ומנשה ובנימין⁶⁵ ושכינה לעולם במערב בגבול בנימין
 שנאמר לבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו (דברים לג יב).

54 ראב"ע כאן ע"ש בהערות. 55 [פ"ד מ"ד] 56 רוחות השמים. 57 ה"א
 כח ד. 58 מורכב משני פסוקים: שופטים א ב, כ יח. 59 גר. 60 אפרים,
 מנשה ובנימין. 61 דן נפתלי ואשר. 62 במדבר רבה ב ט. 63 שם: גודל.
 64 פסוק טז. 65 במדרש: ומי יעמוד לפני שלג וברד אפרים ומנשה ובנימין,
 שנאמר לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך (והגבור יכול לעמוד נגד קור
 חום. עץ יוסף).

ב (ב) באתת, כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו, רש"י
 צבעו של זה לא כצבעו של זה, צבע כל אחד כגון אבנו
 הקבועה בחשן, ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו¹². דבר
 אחר¹² באותות לבית אבותם, באות שמסר להם יעקב אביהם
 כשנשאוהו ממצרים, שנאמר: ויעשו בניו לו כן כאשר צום
 (בראשית נ יב), יהודה ויששכר וזבולון ישאוהו מן המזרח,
 וראובן ושמעון וגד מן הדרום וכו', כדאיתא בתנחומא בפרשה
 זו¹². מנגד, מרחוק מיל, כמו שנאמר ביהושע: אך רחוק יהיה
 ביניכם וביניו כאלפים אמה (יהושע ג ד), שיוכלו לבא בשבת¹³,
 משה ואהרן ובניו והלויים חונים בסמוך לו.
 (ג) קדמה, לפני הקרויה קדם, ואיו זו רוח מזרחית, והמערב
 קרוי אחר.

12 תנחומא יב. 13 שם ט.

ב (א) וטעם אל משה ואל אהרן, בעבור כי אהרן ובניו ישימו ראב"ע
 משא הקהתים בכתף.

(ב) באתת, סימנים היו בכל דגל ודגל. וקדמונינו אמרו⁵⁵, שהיה
 לדגל ראובן צורת אדם מכח דרש⁵⁶ דודאים (בראשית ל יד)⁵⁷,
 ובדגל יהודה צורת אריה, כי בו המשילו יעקב⁵⁸, ובדגל אפרים
 צורת שור, מטעם בכור שור⁵⁹, ובדגל דן צורת נשר⁶⁰, עד
 שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא⁶¹. מנגד, רחוק.
 (ג) קדמה מזרחה, תחילת מזרח.

55 [כ"ה] במדרש לקח טוב כאן, וכנראה שאבו שניהם מקור אחד וראה במדבר רבה
 ב ז בשניונים. 56 ברמב"ן בשם ראב"ע: ומצוירים עליו דודאים. 57 במד"ר:
 ראובן אבנו אדם, ומפה שלו צבוע אדם, ומצויר עליו דודאים. 58 בראשית
 מט ט. 59 בכ"י פריס: בכור שורו, ככתוב בברכת משה ליוסף (דברים לג
 יז). 60 במד"ר: נחש, ע"ש יהי דן נחש (בראשית מט יז). 61 יחזקאל
 י יד.

ב (ב) על דגלו באותות, בדגלים היה כתוב אותיות של חזקוני
 שמות האבות³⁷, וכיצד³⁸ היו כתובות: בדגל ראובן היה כתוב
 אי"י, בשני בצ"ע, בשלישי רח"ק, ברביעי מק"ב, ראשונות
 שבתבות הם אברם, השניות יצחק, השלישית יעקב, והענן
 היה מסכן על ישראל כמין ה"א דאברהם. דבר אחר³⁹: באותות
 לבית אבותם, צורת אדם בדגל ראובן, צבוע בצבע אדם
 הקבועה בחשן לשמו, סימן לדודאים שמצא שהם כתבנית
 אדם, צורת אריה בדגל יהודה שנקרא אריה (בראשית מט
 ט) צבוע בצבע נופך, צורת שור בדגל אפרים, שאביו נקרא
 שור (דברים לג יז), צבוע בצבע שוהם, צורת נשר⁴⁰ בדגל
 דן, צבוע בצבע לשם, והמשכן בינתיים, רמז לחיות הקודש
 המרובעות לכסא הכבוד, ומהם⁴¹ למדו המלכיות להיות עושיין
 להן מפות מצוירות במיני צבעים.

(ג) והחונים קדמה מזרחה, היינו לפני פתח אהל מועד, כמו
 37 [ו' באותות" היינו: באותיות]. 38 [ספר הפליאה (דפוס פרימישלא מו ב), פי
 אברצלוני לספר יצירה עמ' 8]. 39 [ע"פ במדבר רבה ב ז]. 40 [כן בראב"ע,
 אבל במדבר רבה שם: צורת נחש]. 41 במדבר רבה שם.

בראשית כט ויצא

והם לכוּכב צדק שהוא התשיעי בחזרת חלילה. ויש נולדים לעשרה חדשים והם למאדים, ויש נולדים ליי"א חדשים והם לחמה. ורו"ל אמרו⁶³: עובדא הוה ברבה⁶⁴ תוספאה דאשתהי ולד עד תריסר ירחי שתא ואכשריה⁶⁵, כלומר שאע"פ שלא היה בעלה מצוי עמה אע"פ כן הכשירו, ולא החזיק אותו בחזקת ממזר אלא בחזקת כשר, דכל זמן דלא עברו עדיין י"ב חדש אמרינן רוב⁶⁶ בעילות הלך אחר הבעל, שלפעמים הולד שוהה י"ב חדש. ודע כי שבעה כוכבי לכת הללו השנים מהם טובים ומועילים מאד, והם: צדק ונוגה*, והשנים מהם מזיקים מאד, והם: שבתאי ומאדים*, והשנים מהם בעלי אורה, והם: חמה ולבנה*, ונשאר כוכב* שהוא אמצעי, מזוג, טוב עם הטובים ורע עם הרעים. ותקרא שמו ראובן. קריאת שמות השבטים לאמותינן לאה ורחל, הכל היה ברוח הקודש על פי מדותיו של הקב"ה⁶⁷. כי לאה בארבע בניה רמוזה כל העשר* מלמטה למעלה. קראה הראשון ראובן כנגד מדת הדין, היא ה' אחרונה שבשם לפי שממנה יבא לה כח התולדה⁶⁸, וידעה זה מאברהם שנתוסף בשמו אות ה', וכן דרשו רז"ל⁶⁹: אברם אינו מוליד אברהם מוליד. ולשון "ראובן" מלשון ראייה*, כי הראייה מכה הה'⁷⁰ שהיא מדת הדין, ומטעם זה הוא גדול כח עין הרע*. וכן "שמעון" מלשון שמיעה* כי השמיעה מכה הוי"ו שבשם⁷⁰ שהיא שש קצוות, ולכך אמרה: כי ראה ה', כי שמע ה'. הרי לך ראובן ושמעון כנגד מדת הדין ושש קצוותיה הכלולין בה, וכן כונתן בכל שאר השבטים בשמותם, הנני מבאר לך כל אחד מהם במקומו, הט אונך בבאורם.

(לד) על כן קרא שמו לוי. חוזר להקב"ה⁷¹, ולכך לא אמר: קראה, כי הוא יתברך הקורא והמחברו לעבודתו כי הוא העשירי בבנים* והעשירי קדש לה', ולפי שידעה בכבוד שיהיו לחלקה שלשה בנים למעוט*, על כן אמרה: כי ילדתי לו שלשה בנים, וכונה בו כנגד חבור השלשה שלמעלה הרשומים במלת "איש" * כנרמו בספר הבהיר*, וזה טעם: ילוח

הוא הר"ק בפירושו לתורה, 63 יבמות פ', ב. 64 רבה, שם: "רב", ולא ברור אם זה: רבה, או רבא. ועיין בתולדות תנאים ואמוראים. 65 ואכשריה, כצ"ל ע"פ ד"ר. וכן בנמרא שם, שהרו השאלה היתה על הולד ולא על אמו. ובס"ש: "ואכשרוה". 66 רוב, כצ"ל ע"פ ד"ר. ובס"ש: "ברוב" — הלשון מנומנם. 67 עיין ב"האמונה והבטחון" פרק כד (כתבו הרמב"ן ח"ב, עמ' תלט) כי הרבה דברים מדברי רבינו בענין השמות מקורם שם. וכן הוא ברקאנטי פה בעניני השמות. 68 עיין לעיל בפ' בראשית ב', ד' שרבינו האריך בזה. 69 ב"ר מר, יב. 70 עיין ב"האמונה והבטחון" פרק כב (עמ' תכה), בבאורינו שם ד"ה ראייה שמיעה, וגם בפרק כד (עמ' תלט). 71 כן גם ברש"י.

השלום וכו'. צדק ונוגה. כי צדק ממונה על החיים והשלום, ונוגה ממונה על החן והחסד והאהבה (ברייתא דשמואל ט). שבתאי ומאדים. שבתאי ממונה על העניות וכו', ומאדים ממונה על הדם ועל החרב (שם). חמה ולבנה. חמה ממונה על המאור ועל החשך וכו', לבנה ממונה על מפתחי שמים וארץ (שם). כוכב. ממונה על החכמה ועל השכל ועל הבינה ועל הדעת ועל המדע (שם). ומובן בזה מה שרבינו כתב שהוא "טוב עם הטובים ורע עם הרעים". כל העשר. ספירות. ראובן מלשון ראייה. כמבואר בפסוק לפנינו: כי אמרה כי ראה ה' בעיני. גדול כח עין הרע. כדאיתא בבבא מציעא (קז, ב): תשעים ותשעה (מתים) בעין רעה ואחד בדרך ארץ. מלשון שמיעה. כמו שאמרה: כי שמע ה' כי שנואה אנכי (פסוק לג).

ג"כ ב"האמונה והבטחון" פרק יב (עמ' שפ). אמר ר' אמוראי מאי דכתיב ה' איש מלחמה (שמות טו, ז) וגו' א"ל: בני, אלף ראש, יו"ד שני לה, שייך כולל כל העולם, ולמה שייך כולל כל העולם מפני שכתוב בה תשובה. — והובא

ובגאולה זו העתידה, ומזה אמר הכתוב: יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו⁵², אמר "שנית" כנגד גאולת ישראל ממצרים, ששם היו כל ישראל מקובצים, כי בגאולת בבל לא נתקבצו כלם שלא עלו מבבל רק אלפים וארבע רבוא⁵³, ורוב ישראל גלו לחלה וחבור נהר גוזן וערי מדי⁵⁴ ושוב לא חזרו*, ומזה אמר הכתוב "שנית".

(ב) הקבצו ושמעו. הזכיר להם שני שמותיו: יעקב וישראל*, והזכיר הבנים אצל יעקב, כי בזמן שהיה שמו יעקב היו לו הבנים, ואחר כך נקרא בשם ישראל ואמר לו: לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל⁵⁵, גם יתכן לפרש הקבצו ושמעו לדברי בני יעקב, ומה הם כלל דברי, שתשמעו להקב"ה, זהו: ושמעו אל ישראל אביכם שבשמים⁵⁶, ישראל סבא, ועל כן כפל השמיעה. ומצאתי סיוע לזה מה שאמרו במדרש⁵⁷: משל למה הדבר דומה, לעבד שהאמינו המלך על כל מה שיש לו, בא אותו עבד למות, קרא לבניו לעשותו בני חורין ולומר להם היכן דייתי קי שלכם, בא המלך ראה אותו העבד, הפליג להם את הדבר, אמר להם: בבקשה מכם עבדיו של מלך, כבדו אותו כשם שהייתי מכבדו כל ימי. כך יעקב אבינו קרא לבניו להודיעם הקץ, מיד נגלה עליו הקב"ה, א"ל: לבניך אתה קורא ולי אי אתה קורא, שנאמר: ולא אותי קראת יעקב⁵⁸. כיון שראה אותו יעקב התחיל ואמר לבניו: בבקשה מכם היו מכבדין להקב"ה כדרך שכבדוהו אבותי, שנאמר: האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו וגו'⁵⁹. א"ל יודעין אנו מה בלבך: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד⁶⁰. כיון ששמע יעקב כך השתחוה על המטה, שנאמר: וישתחו ישראל על ראש המטה⁶¹, ואמר בלחישתו: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

(ג) ראובן בכורי אתה. היה ראוי ליטול שלש מעלות: הבכורה והכהונה והמלכות, ובחטאו אבדו ממנו, הבכורה נתנה ליוסף, הכהונה ללוי, והמלכות⁶² ליהודה, וזהו שאמר: פחו כמים, והוא מלשון רז"ל⁶³: עמא פחיוזא⁶⁴ אכתי בפחזותיכו קיימיתו. ובאורו: על שנמהרת בדרך פחזות וקלות הדעת, כמים הנחפזים והשוטפים, אל תותר, לא יהיה לך אותו יתרון שהיה ראוי לך, והוא הבכורה, בכורי אתה. והכהונה, יתר שאת⁶⁵, מלשון נשיאות כפים, וכתוב: ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה⁶⁶, והמלכות זהו שאמר: יתר עו, יתרון המלכות, לשון: ויתן עו למלכו⁶⁷, וכתוב: ועו מלך משפט אהב⁶⁸.

(ד) כי עלית משכבי אביך. באר בכאן כי מה שכתוב: וישכב את בלהה⁶⁹, אין הכונה שכיבה ממש אלא שבלבל יצועי אביו, כמדרש רז"ל⁷⁰, וזהו שלא תפש אותו כי אם על העליה, אז חללת מי שעלה על יצועי, ובאור הכתוב: כשעלית משכבי אביך אז חללת אביך העליון שעלה על יצועי, זו שכינה שדרכו לעלות על יצועי, ולכך הזכיר "משכבי".

נו, ה. 52 ישם יא, יא. 53 עורא ב, סד: כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ישיים. — ורבינו לא מנה הפרוטרוט. 54 מרכיבי יו, ו. 55 לעיל לב, כט. — ועיין לעיל מז, כט, ורבינו האריך לבאר את הפסוקים המתחלפים בשני שמות הללו. 56 ב"ר צה, ד. 57 ב"ר שיטה הדישה הכרכת יעקב פרשה א (נרפס בב"ר דפוס ווילנא). 58 ישע"י מג, כב. 59 לעיל מה, טו. 60 דברים ו, ד. 61 לעיל מה, לא. 62 לישון ב"ר צה, ה. 63 יטבת פה, א, 44. 64 עמא פחיוזא, כן גם ברמב"ן כאו פסוק ד (עמ' רסה). ובנמרא שלנו: עמא פחיוזא (ופירש"י: נמהר). ועיין בערוך השלם ע' פוז, בהערת אחי"ה שמביא גירסא מכ"ו כנירכת הרמב"ן ורבינו: עמא פחיוזא. ועיין ב"ר צט, ו. 65 ב"ר צט, ו. 66 ויקרא י, יז. — בב"ר ישם מביא מקרא זה: וישא אהרן את ידיו (ישם ט, כב). 67 ישמ"א ב, י. 68 תהלים צט, ד. 69 לעיל לה, כב. 70 יטבת

נשאר אחד ולא אמר "שנית" אלא שתדמה לראשונה וקבוץ זה הגלות תהיה שנית למצרים שיצאו כולם (רד"ק ישע"י יא, יא). ושוב לא חזרו. בבית שני (כן מבואר בארוכה בספר הגאולה לרמב"ן שער ראשון, כתבי הרמב"ן ח"א רעבד). וכן ברד"ק ישע"י יא, יא, בקיצור. (ב) יעקב וישראל. הקבצו ושמעו בני "יעקב" ושמעו אל "ישראל" אביכם.

עליהם עול כבד, שנאמר: וישמר עליו שרי מסים³⁴, לכך כתיב, הבאים' כאלו אותו היום באו.

(ביג) ראובן שמעון לוי ויהודה, יששכר זבולן ובנימן. הזכיר הששה הראשונים שהם בני לאה כסדר תולדותם, והיה ראוי שיזכיר לבנימן אחרון לכל אחיו, כי הוא הקטן שבכלן, ומה שהזכירו שביעי מפני שהעולם השפל נחלק לשבעה אקלימים³⁵, והאקלים השביעי הוא ארץ ישראל שהוא אמצע הישוב, והיא הנקודה מזוגה מקור וחום יותר משאר הארצות מפני שהיא אמצעית לקצוות, ועל כן נכתב בנימן שביעי לרמוז על בית המקדש שבאקלים שביעי שהוא בחלקו של בנימן³⁶, ואע"פ שחכמי המחקר שסדרו האקלימים כתבו בקצת חבוריהם שא"י באקלים הרביעי הכל הולך אל מקום אחד, כי כיון שהארץ היא הנקודה ויש שלשה אקלימים מכאן ושלשה אקלימים מכאן הנה היא רביעית לכל שלשה ושלשה, והיא אמצעית, והיא שביעית, וזה דמיון יום השבת שהוא אמצעי לימות השבוע * והוא יום שביעי, ולא הוצרכו רז"ל להודיענו שהמאורות נתלו ביום רביעי³⁷ כי אם לפרסם מעלת השבת, וידוע כי ערב שבת מתחיל מיום רביעי * וכאשר התשגב יום רביעי חמישי וששי מלפני השבת, ויום ראשון ושני ושלישי מאחרי השבת, הנה שבת שהוא שביעי אמצעי גם רביעי לכל השלשה, וכן בית המקדש שבאקלים הזה אמצעי ושביעי. והזכיר יוסף באחרונה לשני טעמים: האחד, כדי שלא ישתררו בני הגבירות על בני השפחות * ועל כן נכתבו: דן ונפתלי גד ואשר, שהם בני השפחות, באמצע, בין בנימן ויוסף, והשני מפני שיוסף היה גדול שבכלן במעלה וכבוד, לכן הזכירו באחרונה דרך שפלות, כי כן דרך הצדיקים כל זמן שהקב"ה מוסיף להם כבוד וגדולה הם מוסיפים בעצמם שפלות וענוה³⁸, שכן מצינו ביהושע בן נון אחר שסמך משה רבינו ע"ה את ידיו עליה ונתמנה פרנס על ישראל בחייו של משה, מה כתיב שם: וידבר משה את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון³⁹, הזכיר הכתוב, הושע' ללמדך שלא נתגאה בסבת מעלתו אלא השפיל את עצמו * ובמדרש⁴⁰: ראובן שמעון לוי ויהודה, כל השבטים כלן על שם הגאולה נקראו, ראובן: ראה ראיתי את עני עמי⁴¹, שמעון: וישמע אלהים את נאקתם⁴², לוי: ונלוו גוים רבים אל ה'⁴³, יהודה: אורך ה' כי אגפת בי⁴⁴, יששכר: כי יש שכר לפעולתך⁴⁵, זבולן: בנה בניתי בית זבול לך⁴⁶, בנימן: נשבע ה' בימינו⁴⁷, דן: וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי⁴⁸, נפתלי, על שם: נפת תטופנה שפתותיך⁴⁹, גד, על שם:

בביאורים ד"ה שמונים שנה. 34 פסוק יא. 35 בדרשה להחוננה לרמב"ן: חלק הישוב מתחלק לז' אקלימין (כתבי הרמב"ן ח"א, עמ' קלה). ועיין עוד ברברי רבינו להלן ה', א, וכה, לה. 36 זכחים נד, א. 37 חגיגה יב, א: הו הו מאורות שנבראו ביום ראשון ולא נתלו עד יום רביעי. 38 חולין פט, א. 39 דברים לב, מד. 40 תנחומא שמות נ. 41 להלן ג, ז. 42 שם ב, כד. 43 זכרי' ב, טו. 44 ישעי' יב, א. — וסוף הפסוק: ישוב אפך ותנחמני. 45 ירמיו' לא, טו. 46 מלכים"א ה, יג. 47 ישעי' סב, ה. 48 בראשית טו, יד. 49 שיר השירים ד, יא.

לרבינו מן ההלכות שונות שנאמרו במלאכות שאין מתחילין פחות משלשה ימים קודם לשבת (עיין שבת יט, א), הרי שערב שבת מתחיל מיום רביעי, שלא ישתררו בני הגבירות על בני השפחות, וכלשון המדרש: שלא יאמרו בני הגבירות תהלה ובני השפחות אחרונה, ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו (שמות רבה א, ו). אלא השפיל את עצמו. כן בפסיקתא זוטרתא (דברים לב, מד): יכול לפי שחצפה דעתו עליו (פי' גבהה רוחו עליו) תלמוד לומר

ויוסף היה אז בן ל"ט שנה, והוא חי ק"י שנה, נמצא שנשתיירו ע"א שנה עד שמת, ואז הוחל השעבוד. לפי זה ברור שהגירסא במדרש שכל טוב "יותר משבעים שנה" נכונה יותר, ולדעת רבינו צ"ל שגם אחר מיתת יוסף עברו ט' שנים עד שיעבדום. (ביג) אמצעי לימות השבוע, שלשה משבוע שעבר ושלשה משבוע הבא (כמו שמבאר). וידוע כי ערב שבת מתחיל מיום רביעי, לא מצאתי מקור מפורש לכך, ונ"ל שיצא לו כן

Handwritten notes in the bottom right corner, including phrases like "ע"פ רמב"ן", "וישמר עליו שרי מסים", and other references to the text.

Handwritten notes in the top right corner, including "ע"פ רמב"ן", "וישמר עליו שרי מסים", and other references to the text.

Handwritten notes in the middle right margin, including "ע"פ רמב"ן", "וישמר עליו שרי מסים", and other references to the text.

Handwritten notes in the left margin, including "ע"פ רמב"ן", "וישמר עליו שרי מסים", and other references to the text.

Handwritten notes in the left margin, including "ע"פ רמב"ן", "וישמר עליו שרי מסים", and other references to the text.

שמות א
 50 500
 2 10
 1 10
 10 7

והמן כזרע גד הוא 50. אשר, על שם: ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ 51 ויוסף, על שם: יוסף ה' שנית ידו 52, כך דרשו בתנחומא 40. ושנים עשר שבטים אלו, מפני שעתידין שיעלו לששים רבוא בגאולת מצרים, תמצא ראשי אותיות שלהן * עולים ששים רבוא פחות שלשת אלפים, ואין לוי בכללם שאינו בכלל פקודי בני ישראל. וכך דרשו בפסיקתא 53: אם מבקש אתה לידע כמה מנינן של ישראל טול ראשי אותיות השבטים ואתה יודע מנינם, ר"ש של ראובן מאתן אלפין, שי"ן של שמעון תלת מאה אלפין, נו"ן של נפתלי המשין אלפין *, וכן כל השער נמצא, שעולים ששים רבוא פחות שלשת אלפים, ואותם שלשת אלפים שהם חסרים הם שנפלו בעגל, ובתנחומא 54 דרשו כן בפרשת כי תשא.

(ה) ויהי כל נפש. בהרבה מקומות מן הכתוב מצינו שמכנה גוף האדם נפש, כענין שכתוב: נפש כי תחטא 55, שבאורו על גוף האדם, כי החטא איננו מצד הנפש, וכן בכאן הכונה בנפש שהוא גוף, ועל כן אמר: יוצאי ירך יעקב שבעים נפש, ויוסף, עם יוסף 56 שהיה במצרים. וידוע כי במצרים היה, אך מפני שהגאולה העתידה תהיה בדמיון גאולת מצרים, על כן ירמוז, כי תחלת גלות ראשון היו שבעים נפש, ובסוף בגלות אחרון עתידים לירש שבעים אומות, זהו שאמר: ויוסף היה במצרים, הזכיר יוסף באחרונה לרמוז על משיח בן יוסף העתיד לבא באחרונה לגאול את ישראל.

(ו) וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא. [7] ראובן נולד בי"ד בכסלו ומת בן קכ"ה 58 שנים, שמעון נולד בכ"א בטבת ומת בן ק"כ שנים, לוי נולד בי"ו בניסן ומת בן קל"ז שנים, יהודה נולד בט"ו בסיון ומת בן קי"ט שנים, דן נולד ט' אלול ומת בן קכ"ה שנים, נפתלי נולד ה' בתשרי 59 ומת בן קל"ג שנה, גד נולד י' במרחשון 60 ומת בן קכ"ה שנה, אשר נולד כ' בשבט ומת בן קכ"ג 61 שנים, יששכר נולד י' באב ומת בן קכ"ב שנה, זבולן נולד ז' בתשרי ומת בן קי"ד שנה, יוסף נולד א' בתמוז 62 ומת בן ק"י שנה, בנימין נולד י"א במרחשון ומת בן ק"ט 63 שנה, באדר ובאייר לא נולדו נשתיירו לאפרים ולמנשה 57, מצאתי במדרש תדשא, וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא. דרשו רבותינו ז"ל 64: אע"פ שמת יוסף אלהיהם קיים, שנאמר: וימת יוסף, וסמך ליה: ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד 65 למדך הכתוב, שקודם השעבוד נשתלחה בהם ברכה זו, שריצה ועצימה, ואחר שהתחיל השעבוד נפתח מהשריצה והעצימה ונשאר בהם הפריה ורביה, וזהו שאמר: וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ 66, ובמדרש 67: ובני

50 במדבר יא, ו. 51 מלאכי ג, יב. 52 ישעי' יא, יא. 53 פסיקתא דרב כהנא כי תשא.
 54 תנחומא תשא ט. 55 ויקרא ד, ב. 56 שמו"ר א, ז: עם יוסף שהיה במצרים היו שבעים. —
 וכן בראב"ע. [57] לשון מדרש תדשא (אוצר מדרשים אייזנשטיין עמ' תעת, אות ח). אלא במקום
 הדרשים דפה: כסלו, טבת וכו', הזכיר שם: חדש התשיעי, חדש העשירי וכו'. — בד' נאפולי ופזרו
 כל הפסקא ליתא. 58 קכ"ה, כן נכון ע"פ ד"ר, ומדרש תדשא. בס"ש: קכ"ה. 59 נפתלי נולד
 ה' בתשרי. במדרש תדשא: נפתלי נולד בה' לחדש השלישי (הוא סיון). 60 גד נולד י' במרחשון,
 שם: גד נולד ב' לחדש השביעי (הוא תשרי). 61 קכ"ג, כן נכון ע"פ ד"ר, וכן במדרש תדשא.
 בס"ש: קכ"ו. 62 יוסף נולד א' בתמוז. במדרש תדשא: בכ"א לחדש השביעי (הוא תשרי).
 63 ק"ט, במדרש תדשא: קי"א. 64 שמות רבה א, ז. 65 פסוק ז. 66 פסוק יב. 67 מדרש,
 לא ידוע מקורו. עיין ת"ש סד. — והחלק האחרון (במאד מאד וכו') מרומז קצת במדרש הגדול: במאד

הוא והושע בן נון, הוא הושע אע"פ שנתמנה פרנס על הצבור הוא הושע בצדקותיו. תמצא ראשי אותיות שלהן וכו'. מבואר להלן בדברי רבינו. חמשין אלפין. יהודה יוסף יששכר תלתין אלפין, זין דזבולון שבעה אלפין, ג' הוא תלתא אלפין, בית דבנימין תרין אלפין, אלף דאשר תד אלפא, הא חמש מאון ותשעין ושבעה אלפין, הין אינון תלתי אלפייא חורניה מה שנפלו בימי העגל (פסיקתא דרב כהנא כי תשא).

Handwritten notes in the left margin, including "פסוק יב" and other scribbles.

שנברא בע"ב שעות מתקיים בזכות השבטים שבהם ע"ב אותיות. והנה בנימין שהיה מפותח על ישפה היה מלא, ולא היה בו סמך אותיות מן האבות כשאר השבטים*, כי לא נשתיירו מבני בנימין במעשה פלגש בגבעה כי אם שש מאות⁸⁴ בזכות בנימין שהיה מפותח באבני החשן ששה אותיות, ודע, כי נמצא כתוב בספרי חכמת הטבע, כי כל האבנים היקרות שהם עקריות ושרשיות אינן אלא שתיים עשרה, והם אבות לכל שאר האבנים, וכל השאר מיניהם ענפיהן ותולדותיהן, ומה שנתן אבן אודם לראובן, על שם שהאדימו פניו בחטא בלהה כשבלבל יצועי אביו והודה ולא בוש, והאבן הזאת נקרא רובי"ן והוא גדל במקומות ידועים בים, והוא סלע גדול, ומוצאו כמוצא הכסף וכמוצא הזהב, והסלע והמוצא ההוא קורין אותו בלאש"ו⁸⁵, ורוביניו ובלאש"ו הכל מין אחד וחתיכה אחת, אלא שהרובי"ן הוא אדום בתכלית, וכן תרגומו: סמקו, והוא מבחר האבן כמין ענפים שבולטים ממנו ונמשכים ממנו, והבלאש"ו הוא למטה ממנו מאד במעלת האדמיות, ומפני זה נקרא מבחר האבן הזאת בלשוננו אודם, כי מראהו אדום כדם, וסגולתו, שכל אשה שנושאתו אינה מפלת לעולם נפלים, ואמרו שהוא טוב לאשה המקשה לילד, ואם היו שוחקים אותו ומערבים אותו באכילה ובשתיה מועיל הרבה להריון, כדודאים שמצא ראובן שם⁸⁶ דמות אדם, ועל כן נכתב, אדם חסר וי"ו להורות על אדם, כי המקרא * יורה עצמותו של אבן, והמכתב בחסרון וי"ו יורה על פעולתו, ומפני זה היה ראובן מפותח על אבן אודם. שמעון היה מפותח על פטדה, היא אבן ירוקה ככרתי בכרכי הים, וכן תרגומו: ירקן, ונקרא פראשמ"א, והוא מין נפך * שהוא מרקד"י שהוא גם כן ירוק ככרתי. ודע, כי פראשמ"א ומרקד"י הכל מין אחד, וחתיכה אחת, כענין שבארתי לך ברובי"ן ובלאש"ו, אלא שהמרקד"י הוא המובחר והוא המלוק⁸⁷ ומחותך ממנו, והוא בתכלית הירקות וזיוו מבהיק ואורו מתנוצץ עד מאד, והפראשמ"א ירוקה גם כן אבל היא למטה ממנו עד מאד בין בירקות בין בזיו האור. ומה שנתנה האבן הזאת לשמעון, על שם שהוריקו פניו של זמרי בן סלוא נשיא שבט שמעון⁸⁸, וכן כל מי שחטאו משבט שמעון בבנות מואב הוריקו פניהם, וכן דרשו רז"ל⁸⁹: סימן לעברה הדרוקן. וסגולת האבן הזאת של פטדה שהיא מקררת את הגוף, ועל כן היא מצויה בארצות כוש שהם חמים ושטופי זמה וצריכים אליה לקרר אותם, וזהו שכתוב: לא יערכנה פטדת כוש⁹⁰, יחס * אותה לכוש, שהיא מצויה בארץ כוש. לוי היה מפותח על ברקת, והוא הקרבונקל"א, נקראת ברקת, על שם שנוצצת ככר ו מאירה כנה, וכן תרגום: ברקן, והוא אבן שתלה נח בתיבה, ממה שכתוב: צהר תעשה לתיבה⁹¹, והנביא קראה אקדת שנאמר: ושעריך לאבני אקדת⁹², על שם שקודת כגחלת, והוא מלשון: קודחי אש⁹³, ונתנה ללוי מפני שבט לוי היו מאירין בתורה, כענין שנאמר: יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל⁹⁴, וכן

84 שופטים כ, מו. 85 בלאש"ו, בדפוס פיזרו: "בלאש" Balax. — וכן להלן. 86 שם, כצ"ל ע"פ ד"ר. ובס"ש: ששם. — ועיין בדברי רבינו בראשית ל, יד. 87 המלוק, כן נכון ע"פ ד"ר (במובן: הקטוע והמחותך). — ובס"ש: המלוקט. — לדברי רבינו על טיבן וסגולתם של י"ב האבנים, לא מצאתי שום מקור, ועיין במדבר רבה ב, ו, ומביא: "כל שבט ושכט נשיא שלו צבע מפה שלו דומה לצבע של אבנו", והולך ומתאר צבעי מפותם, אבל יש שינויים ביניהם וכיון דברו רבינו, ועיין ת"ש, וב"קדמוניות היהודים" לאברהם עפשטיין (הוצ' מוסד הרב קוק, עמ' פב) מסיק מטעמים אחרים כי היו בריות עתיקות מעניני הדגלים ואבני האפור והחושן שנאבדו ולא הגיעו אלינו. ובל"י ספק שהן היו לעיני רבינו. 88 במדבר כה, יד. 89 שבת לג, א. 90 איוב כח, יט. 91 בראשית ו, טז. 92 ישעי' נה, יב. 93 שם נה, יא. 94 דברים לג, י.

ביום וכו'. כשאר השבטים. שבכל אבן היתה איזה אות או אותיות משמות האבות, כדלעיל, ולא כן בבנימין. המקרא. הקרי: שהיה מפותח עליה שם יהודה, כדלעיל. יחס

מח (א) 4077
5 10
10 (א) 4077
10 (א) 4077

10
10
10
10

10
10

10
10

10
10

ומבני יששכר יודעי בינה לעתים²⁶, וכתיב: ומזבולן מושכים בשבט סופר²⁷, ועל כן הם ראויים לשבת יחדיו, ושלשתן נקראים, מחנה יהודה. והיו דוגמת מחנה גבריאל עזריאל שמעיאל מלפני השכינה ושלשתם נקראים מחנה גבריאל*, ויש לכל אחד מהם כמה מחנות וכמה צבאות מלאכים שהם ממונים עליהם, כשם שהיו במטה יששכר ובמטה זבולן כמה אלפים רבבות מישראל. ומעתה הבן הרמוז הנמרץ אשר רמז הכתוב באמרו: יהודה גבר באחיו²⁸, בא לרמוז כי מחנה יהודה דוגמת מחנה גבריאל. דגל מחנה ראובן היה בדרום, והיה בעל תשובה, והתשובה היא חסד גדול מהבורא יתברך על נבראיו, והוא פתח תחלה בהצלה ורחמים, שנאמר: וישמע ראובן ויצילהו²⁹, ועמו מטה שמעון שנולד אחריו*, ומטה גד שהוא בכור שפחת לאה³⁰, וכתיב בהם: ושניים יסעו³¹, כי כן הבינה שניה לחכמה, ושלשתן נקראין, מחנה ראובן והיו דוגמת מחנה מיכאל* כוכביאל פדיאל מימין השכינה, ושלשתן נקראין מחנה מיכאל, הוא שרמזו משה רבינו כשפתח בשירת הים: מי' כמוכה³², וסיים בתורה: אין כאל' ישרון³³, הרי מיכאל, וידעת כי הוא מלאך החסד והרחמים. ואחרי זאת כתיב: ונסע אהל מועד מחנה הלויים בתוך המחנות³⁴, וידעת כי מחנה הלויים שנים ועשרים אלה היו, שנאמר: כל זכר מבן חדש ומעלה שנים ועשרים אלה³⁵, דוגמת המלאכים שירדו בסיני שהם שנים ועשרים אלה³⁶, שנאמר: רכב אלהים רבותים אלפי שנאן³⁷, ושנים ועשרים אלה הללו היו קרובים לשכינה. והנה הלויים משרתי המקדש-זכו אל המעלה העליונה הזאת, כי היה במספרם כמספר מלאכי השרת הקרובים לשכינה, ואין ספק כי ירדו שם צבאות רבות ומחנות עצומות של מלאכים מלבד אלו, והיו רחוקים לשכינה מפני שלא היתה מעלתן כל כך, וכן היו פקודי ישראל רחוקים מן הארון כענין שכתוב: מנגד³⁸, שהוא לשון רחוק³⁹, כלשון: ותשב לה מנגד הרחק⁴⁰. ויש לך לדעת כי כמו שהיה מחנה ישראל ארבעה דגלים לארבע רוחות העולם מקיפין למחנה הלויים, הוא שאמר: מחנה הלויים בתוך המחנות³⁴, כלומר שמחנה הלויים היה באמצע תוך ארבע מחנות ישראל, כן היו מחנה הלויים מקיפין לאהל מועד לארבע רוחות העולם, שהרי משה אהרן ובניו היו במזרח⁴¹, ובני גרשון במערב⁴², ובני קהת בדרום⁴³, ובני מררי בצפון⁴⁴, ואהל מועד היה באמצע תוך הלויים. ומה שאמר הכתוב: ונסע אהל מועד מחנה הלויים בתוך המחנות³⁴, פירושו כך: ונסע אהל מועד בתוך מחנה הלויים ומחנה הלויים בתוך המחנות של ישראל, נמצא אמצעית הנקודה לאהל מועד שארבע מחנות ישראל מקיפין לו מנגד, וזה כנגד השכינה שארבע מחנותיה מקיפין לה, וזהו שאמר בפרשת מרכבה⁴⁵: ושכינת אל רם ונשא באמצע וכסאו גבוה ותלול למעלה. דגל מחנה

26 דה"א יב, לב. 27 שופטים ה, יד. 28 דה"א ה, ב. 29 בראשית לו, כא. 30 שם ל, י"א. 31 להלן פסוק טו. 32 שמות טו, יא. 33 דברים לג, כו. 34 פסוק יז. 35 להלן ג, לט. 36 עיין לעיל א, א, בביאורים ד"ה רכב אלקים רבותים. 37 תהלים סה, יח. 38 לעיל פסוק ב: מנגד סביב לאהל מועד יחנו. 39 כן ברש"י וראב"ע שם. 40 בראשית כא, טז. 41 להלן ג, לה. 42 שם כג. 43 שם כט. 44 שם לה. 45 מצאתיו במדרש מעשה מרכבה פרק ו: ושכינת אל באמצע והוא על כסא רם ונשא וכסאו גבוה למעלה (בתי מדרשות ח"א עמ' נט — והמהדיר לא ציין לכאן).

בחוכתא (נפתלי). כי כן היו כולם בעלי תורה. והתורה נקשרת עם החכמה כמו שכתב רבינו בריש פרשת בראשית (תורת חיים). מחנה גבריאל. מלפניו כנגד מלכות בית יהודה שהיה דגלו במזרח, כדכתיב כי יהודה גבר באחיו (דברי הימים א ה, ב; בפ"י שיר השירים ב, ד). והן הן דברי רבינו להלן. ובזה"ק במדבר

ק"ח, ב, מצאתי: ונסע דגל מחנה יהודה לקביל משריית דאוריאל. ובדברי רבינו הוא במחנה דן. שמעון שנולד אחריו וכו'. במדבר רבה ב, ט: ראובן בתשובה וגד בגבורה ושמעון באמצע לכפר עליו. דוגמת מחנה מיכאל שהוא מלאך החסד והרחמים (בפ"י שיר השירים). — וכן מבואר להלן בדברי רבינו. וכן

ר (אות): עי"ע אותיות.

ראובן :

ראובן ושמעון — ר"ש; ראי' ושמיעה :

יש לבאר כי ראובן שמעון ולוי ג' קוין ועי"ז ממשיכים מבחי' אדם שעל הכסא שהוא ג' קוין חח"ן קו ימין, וזהו ראו חכמה בן חסד... היינו אהבה הנמשכת מבחי' ראי' שהוא חכמה וכמ"ש הרמ"ז ר"פ ויקרא כי ראובן שמעון ולוי הם חג"ת כשמקבלים הארת חב"ד וגם מוכנים להיות חב"ד בגדלות עכ"ל א"כ ראובן הוא חסד ואהבה הנמשך מן החכ' שהיא ראי' וע' בד"ה שמאלו תחת לראשי שכתב שאהבה זו הבאה מבחי' ראי' אין ערוך אליה ולא נמצא דוגמתה כלל בענינים גשמיים כו' החכם עיניו בראשו כו', ועמ"ש בד"ה בהעלותך את הנרות בענין אהרן אותיות נראה כמ"ש עין בעין נראה ולכן הוא הממשיך בחי' אהבה רבה כו' ועמ"ש סד"ה לבבתיני כו' באחד מעיניך כו' באחד כתיב באחת קרי, שהוא ההסתכלות או ביחו"ע או ביחו"ת כו', ואפשר שראיה דראובן הוא בחי' באחת וראיה דאהרן בחי' באחד כו', כי כן השבטים הם בעלמא דנוק' כו', וזהו וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה עיין מזה ח"א * קנ"ו א' ב' ע"פ מה רבו מעשיך כו' ופי' שבחי' ראי' זו אינה בשעת תפלה בלבד כ"א גם בכל היום כולו להתבונן על פלאות ה' ע"ד מה רבו מעשיך כו' ועיין במק"מ שם מענין הדודאים ודרמ"ג א', וגם פי' בימי קציר חטים היינו חג השבועות מ"ת כי המשכת בחי' ראי' זהו ע"י התורה דאורייתא מחכמה נפקת כו', וע' מענין ראובן ח"א קנ"ד ב' ח"ב ק"ד א'. ומש"ר פני אריה כו' דגל מחנה ראובן כו' כן נת' ח"ג קי"ח ב'... ענין ראובן אור בן כנו' בסבא דמשפטים והיינו ע"ד כברא דרחים לאו"א יתיר מגרמי' ונפשיה שזהו בחי' אור ב"ן כו'... והנה זהו ענין ראובן שהוא ענין בחי' פ' ראשונה שבק"ש שהוא בחי' רצוא, ופ' שני' שבק"ש היא בחי' שמעון והי' אם שמוע תשמעו שהיא בחי' שוב הנה ראובן פני ארי' וא"כ שמעון פני שור, ואריה בחי' רצוא ושור בחי' שוב ע"ד כשור לעול כו' ועמ"ש מזה בהגהות על ביאור דמים רבים שבפ' נח... ומש"ר וזהו ענין פ' שניה שבק"ש שהוא בחי' יראה כו', כן נתבאר בפ' ואתחנן דרס"ב ע"ב, וזהו ענין אל תקרי בניך אלא בוניך פי' בניך הוא בחי' ראו ב"ן פ' ראשונה דק"ש והוא בחי' רצוא אך אין די ברצוא לבד כ"א צ"ל אח"כ שוב וזהו ענין בוניך, כי מבחי' החסד לבד יכול להיות יניקת החיצונים וצ"ל גבורה וחזקתם שלא ינקו כו' והיינו ע"י קבלת עול בבחי' שוב כו' וכמשנ"ת בד"ה וכל בניך למודי כו'.

(ויחי, 1994-2000)

ח"א : הכונה לזהר ח"א.

ראיה היא מקרוב והיינו בחי' אהבה שמחמת הקירוב, אבל שמיעה היא מרחוק והיא הגורמת בחי' יראה וכמ"ש ה' שמעתי שמעך יראתי, כי היראה היא באה מחמת בחי' הריחוק הנמשך מבחי' שמאל דוחה, כי לפי שהוא דוחה ומשפיל עצמו לומר לנפשו מי הוא אשר ערב לבו לגשת כו' אזי תפול עליו יראה ופחד בלבו וכמ"ש וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק שבשביל וינועו שנפל עליהם אימה ופחד ולפיכך ויעמדו מרחוק בבחי' שמיעה וכענין אם רץ לבד שוב לאחד, וזהו ענין פ' שניה שבק"ש שהוא בחי' יראה כמ"ש השמרו לכם פן יפתה כו', וז"ש כי שמע ה' כי שנואה אנכי וכענין נבזה בעיניו נמאס דהיינו שעל ידי אתערותא דלתתא מה שנחשב בעיניו לשנואה על ידי שמאל דוחה נמשך להיות אתערותא דלעילא כי שמע ה' בחי' שמיעה מרחוק כדי להמשיך בחי' יראה מלמעלה (ובזה יובן ענין שמע והא"ש שהן חו"ג והשמות מ"ב וע"ב, אלא שהוא התכללות כי שמע חסד אהבה ראובן וכלול ג"כ מגבורה בחי' ראה בעיני הנ"ל וכן והא"ש יראה כלול מאהבה) (עיין ביאור זה ע"פ אלה מסעי וע"פ ויחי)... ועו"ל דהנה ראובן שמעון בחי' ראה ושמיעה כנ"ל והנה אחר ראה ושמיעה הוא ריח בחי' חוטמא שהוא ו' כמ"ש בע"ח שאר אח"פ דלעיל והנה ו' זהו ענין אמת ויציב ט"ו וויין כו', וענין בחי' זו בעבודת ה' היינו כדכתי' וירח את ריח בגדיו היינו ריחא דלבושיכו והוא התורה שהיא לבושו הפנימי, והיא הכנה להיחוד כמ"ש בד"ה את שבתותי בענין כל האומר אי אפשרי אלא הוא בבגדו והיא בבגדה יוציא כו' היינו כשהאדם יש לו לבושי' מדומ"ע שאינן לה' שהן בגדים צואים וצ"ל שניהם בבגד א' והיא התורה וכמארז"ל אין כבוד אלא תורה וכבוד הוא לבוש כו', וריח שבבחי' זו דעסק התורה היינו אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה וא' פעמים כמ"ש בד"ה באתי לגני ע"פ אריתי מורי.

(שס, 2000-2002)

כל ג' בחי' הנ"ל עדיין הם בבחי' ממכ"ע שהם בחי' המשכת מאוא"ס ב"ה לבחי' ממכ"ע, שבחי' ראובן היא לעורר את האהבה להיות נכספה וגם כלתה כו' ולהיות משתוקקת להתכלל ולהתייחד במאצילה ב"ה מכלל שהיא עדיין אינה כלולה ומתייחדת באא"ס ב"ה הסוכ"ע (בשמים ממעל ועל הארץ מתחת הכל בשוה ורוחניות וגשמיות כולא קמיה כלא ממש חשיבי) ועד"ז שאר הבחי' אלא שהן בחי' המשכות להיות ממכ"ע כו'.

(שס, תתרב)

י"ל שזהו ג"כ כמ"ש בסידור בד"ה אחרי ה' אלקיכם תלכו כו' עד ובו תדבקון, תלכו הוא בחי' אהבה היינו בחי' ראובן וכתוב בי' אחרי ה' כו' כי בחי' ראובן הנה כתי' וראית את אחורי, התהוות הבריאה מאין ליש מבחי' אין שהוא בחי' אחרי וכו', ואח"כ ואותו תיראו, ואותו ממש וכענין שמעתי שמעך יראתי, מהו"ע הידוע מציאותו ולא מהותו, בחי' לפני לא יראו רק שמעתי שמעך, ועד"ז מבואר ענין חכם עדיף מנביא, אף שהנביא בחי' ראי' אלא לפי שע"י החכמה כעין שמיעה מתגלי' מדרגות עליונות שלא יוכלו לירד ולהתגלות לנביאים בבחי' ראה כו', י"ל לכן רשב"י הי' שמו